

a menekülő leány

Horvátország térképe

1. Menekülés a Balkánról

Azt mondják, a tweed a színével meg a mintájával a skót táj absztrakt lenyomata. Ez a kapcsolat úgyszólván direkt, hiszen a textiltfestéket hagyományosan abból állították elő, amit a táj, a föld, a növényzet kínált. Így tükröződik Horvátország szellemi életében és kultúrájában is az ország formája. Engem szülőházam rajzolata a földrajzi térképen kis koromtól fogva hosszú hajú fiatal leányra emlékeztet, aki pánikszerűen menekülne a Balkánról. Isztria olyan, mint az ugrásra készülő leány felemelt jobb lába, Dalmácia, mint a hátra nyújtott bal lába, mely arra készül, hogy felszökellvéen megelőzze a jobbot. Zágráb és Horvátország középső része fejhez hasonlatosak, Szlavónia pedig a leányzó hosszú haja, ahogy lobog a lendültől. A balszerencsés történelmi körülmények s a szüntelen „harapások” olyan formát kölcsönöztek az országnak a térképen, hogy hihetetlenül könnyednek, játékosnak és oldottnak látszik. S itt nem csak a partszakaszról meg a szigetekről van szó –, valahogy az egész ország oldott, könnyed, mert nincsenek masszív, gömbölyded formái, hanem valahogy pointillista, szagatott, dinamikus a szó képzőművészeti értelmében. Még a hegységei is, mondjuk a masszív Dinári-hegység, könnyűnek látszanak. Ha Olaszország csizma, akkor Horvátország szökellő leány. Azonban ezt az aspektust általában nem vesszük tekintetbe, amikor egy országot, legyen az a saját hazánk, észlelünk; nem vesszük figyelembe a térképen látott alakzatot mint képzőművészetiényt, mint rajzot. Pedig, kezdet a szívre, az országok, ha az atlaszokat lapozgatjuk, mert, mondjuk, ki akarjuk választani, hogy hova utazzunk, az országok első sorban ábrák számunkra. Az utóbbi időben talán még műholdas felvételek is a világhálón. Azonban a képzőművészeti nyelv, mely úgy értelmezné ezeket az ábrákat, mint minden más rajzolt formát, ez esetben, úgy látszik, nem sokat nyom a latban. Tudatosan nem vesszük számba, mert nem tűnik fontosnak. Egy ország határainak rajzolata azonban igencsak érdekes lehet, ha áll mögötte valami felismerhető mélyebb jelentés, ha egy ország metaforájaként jön számításba, vagy legalább kiadja jellemzőinek valamely együttesét. Ebben az esetben vonzó lehet a dolog, parodisztikus értelemben, vagy akár misztikusan is.

Hihetetlen, hogy Horvátország esetében mennyire fedi egymást a forma és az, amit az ország szellemének nevezhetnénk. A horvát földek, melyek, ahogy ma mondani szoktuk, „kiflit” képeznek, mind történelmileg, mind politikailag és kulturálisan, mindig is meg szerettek volna szökni a Balkánról. Horvátország középső részében és

Zágrábban jó ideje dívik Közép-Európa kultusza, s e kultusz mellett leginkább az az érv szól, hogy a Monarchiához és annak kulturális modelljeihez tartoztunk, amint ezt oly gyakran hangsúlyozták történelmünk utolsó negyed századában. Kétségtelen, hogy a közép-európai szellem nagy hatása volt Zágrábban és Varazsdon, amint az is megkérdülhetetlen tény, hogy az olasz kultúra óriási hatást gyakorolt a tengeremléki városokra. Ennél fogva a politikusaink hajlanak a kijelentésre, hogy mindig is Európa része voltunk. Mintha nem volna Európa a Balkán! Azonban éppenséggel a Balkántól való menekülés a mai horvát kultúra egyik legerősebb modern mítosza. S ez a menekülés nem friss ügy. A hivatkozás a reneszánszra, a barokkra vagy a latinokra, a szecesszióra meg a katolicizmusra egész történelmünk során tulajdonképpen a Balkánról való menekülési kísérletek sorozata volt, s a Balkán ebben a szimplifikált verzióban muszlim, pravoszláv és bizánci fenomén; a balkániaknak reneszánsz helyett ott volt a török zsarnokság meg a karóba húzás.

Ezek a szimplifikációk mindenképp rímelnék az ország geográfiai formájára és annak látszólagos „könnyűségére”, hogy Kundera vagy Calvino módjában fejezzem ki magam. Ezek a gondolatok is könnyűnek tűnnek, lévén szimplifikációk. Vagy könnyelműnek, amely jellemző hagyományosan végigkísérte a horvát politikát. Ami ennek az országnak a percepciójában nehézséget okoz, nem más, mint a tény, hogy mi éppenséggel a Balkánon leledzünk, s hogy a Balkán ugyanolyan mértékben formált bennünket, mint Európa. Most képzeljük el, milyen lehet az élet egy olyan országban, melynek lakosai folyton arra gondolnak, hogy valamitől el kell menekülni. A probléma elég bizzar formákat ölthet. Mondjuk, amikor a horvátok Keletre utaznak az ő balkáni „Ultima Thulé”-jükba, akkor az európaiságukkal hengegnek. Ha meg Nyugatra utaznak, úgy viselkednek, mint a balkániak, igyekeznek mindenáron leszólni azt a kultúrát, ahová vetődtek, gúny tárgyává teszik merevségét, felróják neki a szellemesség meg a spontaneitás hiányát. S e balkáni vonásaikra aztán nem kevésbé büszkék, mint Keleten az európaiságukra. Ez a szellem mindig menekül valami másba, és negatívan határozza meg magát valami másnak a viszonylatában, könnyedségét pedig az alkalmazkodási képességéből meríti. Azt akarja, hogy egyszerre legyen, meg ne is legyen a Balkán része.

2. Menekülés a Balkánra

Kundera *A lét elviselhetetlen könnyűsége* című regényében szerepel egy hihetetlenül erős jelenet, melyben az egyik szereplő, Franz, sétálni megy az

anyjával. Az apa épp elhagyta az anyát, aki kétségbeesetten sétálni viszi a fiát. Franznak a szemébe tűnik, hogy az anyja két különböző cipőt húzott fel, de nincs szíve megmondani neki, nehogy megsértse. Két óra hosszat sétál vele, s végig tudatában van a különböző cipőknek. Horvátországban élni olyasmi, mint sétálni anyánkkal, aki két különböző cipőt húzott fel. A horvátok nem ritkán szégyellik a hazájukat, de közben szeretik is, meg sajnálják is a maguk módján. Az utóbbi két évszázadban így oszlottak meg itt az emberek: azokra, akikben felülkerekedett a szégyen, meg azokra, akikben győzött a szeretet. A politika s a kultúra adták meg a mintát. Azok, akik szégyellik magukat, kritikus szelleműek, nemzetek feletti a gondolkodásuk és változásokat óhajtanak. Azok meg, akik inkább szeretnek, semmint szégyenkezni, nemzetben gondolkodnak, kritikátlanok, és szorosan fogják anyjuk kezét, nem akarnak arra gondolni, hogy mit jut eszükbe a mamáról a szemben jövő járkelőknek, amikor megpillantják a cipőit. Ebből fakadnak a konfliktusok a nemzetközi meg a mereven nemzeti szemléletű emberek között, azok között, akik be szeretnének illeszkedni egy tágabb kontextusba, többnyire az európaiba, meg azok között, akik az önelégültséget nagyobbra taksálják.

Történelmünk bő száz évét a Balkánhoz és a szláv testvérekhez való közeledés fémjelzte, ami a jugoszlávság eszméjén keresztül realizálódott. Ez az eszme már Matija és Ivan Mažuranićnál, a 19. század és a horvát nemzeti újjászületés nagy honi íróinál is, akárcsak a későbbiek során, magában foglalta a szláv testvéreknek nyújtandó segítséget, mikor azok a Balkánon szenvedtek. A karóba húzás meg a legkegyetlenebb mérsárlás riasztó képei hatásosan kifejezték ezt az aggodalmat a Boszniában vagy Montenegróban élő emberekért, akiket rokonoknak tartottak. Nem véletlen, hogy a Balkánhoz való közeledést is jórészt az az eszme motíválta, hogy közösen eltávozzanak onnét. Ugyanakkor azonban Európa elég erőszakosan ölelte magához a leányzót, aki pánikszerűen menekült a Balkánról, s a leány egy pillanatban úgy érezte, hogy megfullad. Ezért hátrafordult, és futni kezdett abba az irányba, ahonnan oly pánikszerűen menekült évszázadokon át.

A horvát politika- és kultúrtörténet állandója így hát a szakadatlan menekülés és a közös élet azokkal, aiktől elmenekültünk.

3. Emigránsok

Horvátországban három fajta emigráns létezik: azok, akik politikai okokból mennek el, azok, akik a szegénység miatt távoznak – és azok, akik

FERÍC, Zoran
„Tudós-fogócska”
„Sziget a Kulpán”
(ford. Walkó Ádám)
„A groteszk
esztétikuma”
(interjú)
Fosszília, Szeged,
2001. 3-4.

„Az amorf forma”
(Radnics Magdolna
ford.)
Magyar Lettre
Internationale, 46

„Fakócsagok”
(Radnics Magdolna
ford.)
Napút, 2009. 5.

Branko Ćepec

Fekete kéz

*a jobbkezén mindig fekete kesztyűt viselt
volt az UDBA ügynöke, volt párttitkár,
kilencvenben belépett a HDZ-be és polgármester lett
egy kisvárosban valahol az Adrián*

*támadás indult a JNA laktanyája ellen
fekete kéz vezette az akciót;
csak ő ismert minden utat,
minden gyenge pontot és
a támadás várható irányait*

*ment vele két fiatal, tapasztalatlan srác,
épp csak megismerték a pina szagát,
de a puszkaporszagot nemigen bírták,
se a könnyű, zöld drótszalak érintését
az aknatenger partján, a sötét, sötét éjszakában*

*fekete kéz mondta a balotti beszédet
fekete és fehérek öklét a végén
diadalittasan magasba emelte:
a szent horvát földért*

*aztán beült a golyóálló mercedesbe
a buszpályaudvaron fölszedte szeretőjét
és padlógázzal belerobant egy szakadékba
a tengerpart sziklás szakaszán,
alig ötszáz méterrel odébb*

*a szerető mozgott, sértetlennek látszott,
a test nélküli fekete kesztyű
görcsösen szorította az elgömbült volánt
mikor a tűzoltók és a rendőrök végre odaértek
a baleset nehezen megközelíthető helyszínére*

[Crna ruka, Tamno mjesto, 20.]

A rákhalászat évada

*amikor a vokál hangjai végiggurultak a komizai
parton mint jimmy hendrix vágató ritmusai,
és utoljára lépett fel a szigeten a sirokkó,
maroknyi ideges lány szaladgált össze-vissza
a nébány rákhalász éhes tekintete és barázdált
keze előtt, ujjaiik tehetetlenül reszkettek
a bomárvarsák egyszerű csomóiba gabalyodva,
megkezdődött a halászevad: május elsején éjfélkor elindultak
a türelmesen feldíszített bárkák a halászat bosszú története
és a városi múzeum falába írt kronológia parafrazisába
a múzeum májusban még zárva, mindig zárva, mert „kicsit
bibás az ember”,*

*magyarázta egy izgékomy pincér az orion kávézóban.
fiatal citrom- és narancskertek,
öreg tengerészek és rákhalászok, szemükben üröm keserűje,
mellkasukban ánizskapor aromája,
reggel sem kímélték meg
maró megjegyzéseiktől és csípős észrevételeiktől
a parton végigrobanókat,
és robantak mind, az utolsó kétszáz méteren, mintha épp most
kéne elérniük az óceánjáró hajót,
mert a kaliforniai szőlők soba ki nem lombosodnak
a visi horvátok nélkül és a mediterrán bódító illata nélkül
bosszú, kérés, bálókkal és zsályával,
evezővel és rozmaringgal, fényűző füvekkel
és választás nélkül, minden olajfa mögül gonosz tekintettel
figyelő
sirályok nélkül szenvedélyes, vérfertőző szerelmekkel
összekaristol ujjjaikban.*

[Sezona lova na rakove, Tamno mjesto, 67.]

CSORDÁS GÁBOR FORDÍTÁSAI

maradnak. Ez a harmadik fajta emigráció diaszporánk legérdekesebb része, ugyanis ők szellemben tulajdonképpen már átlépték az országhatárt. Ámde nekik nem elég, hogy fogják magukat és elmenjenek innen, ők az egész országot a hátukra emelnék, és úgy szeretnének távozni Európába. Mivel azonban ez nem lehetséges, maradnak. Persze ezek az emberek a legkritikusabbak a saját országukkal szemben, és ők szégyellik legjobban a hazájukat. Azokat, akik valóban elmentek, nem ritkán nosztalgia gyöttri, ezért készek a kritikátlan szeretetre is, emezeket viszont a mehetnek emészti, ezért azt sem látják meg, ami jó. A horvátok a nosztalgia meg a mehetnek között tengnek-lengnek. Ne csodálkozzanak hát a külföldiek, ha azoktól a horvátoktól, akik már hosszabb ideje külföldön élnek, a lehető legjobbakat hallják erről az országról, aztán mikor tényleg eljutnak ide és elbeszélgetnek a helybéliekkel, a lehető legrosszabbakat hallják. Ez természetesen másutt is így van, ám nálunk, úgy tűnik, sokkal kiélezettebben.

Amikor a horvát értelmiségiek hazatértek a sienai vagy firenzei iskolákból, magukkal hozták a reneszánszt, valamivel később, amikor Párizsból, Prágából vagy Bécsből tértek haza, magukkal hozták a modernitást, tíz évvel később pedig az expresszionizmust. Különleges kísérletek ezek a szellem és a kultúra megváltoztatására, új arculatának kialakítására; olyan menekülések, melyek nem távoztást jelentenek, hanem visszatérést és a változtatást. Más ország lesz a hazából. S amikor az ember a horvát tengerparti városokban a reneszánsz palotákat vagy a templomokat csodálja, a kőbe vésett harmóniát bámulja vagy a későbbi korok horvát irodalmát olvassa, talán tudnia kéne, hogy mindehhez a Balkánról való menekülés is hozzájárult.

4. A konyha

A történelem tele van paradoxonokkal. A mi nemzeti ételkülönlegességeink például többek között a törököktől származnak. A törökök hatalmas hadsereggel jöttek, a Kravsko polje-i véres csatában lekasabolták a horvát nemesség színe-virágát, meghódították Szlavóniát, Horvátországot pedig Zágráb körzetére szűkítették. Kezdetben zsarnokságot, vért és halált hoztak, s a végén itt hagyták

a csevapcsicsát, a sis-csevapcsicsát, a töltött káposztát meg a sült paprikát. Tengerellékünket több alkalommal is meghódították a velenceiek, később az olaszok. Ők meg ránk hagyták nemzeti specialitásukat, amelyről a rosszmájúak azt híresztelik, hogy Marco Polo hozta be Kínából: a spagettit... A bécsi szeletet nyilván az osztrákok hagyták ránk, a zágrábi szeletet meg a franciák. Horvátország olyan tengerelléki, mediterrán ország, melynek lakosai kevés halat esznek, noha a hal egészséges. A mi konyhánk, akárcsak egyébként az irodalmunk, közép-európai, mediterrán és keleties.

5. A könnyedség

Végül talán még azt kellene elmondani, hogy itt a nép harmóniában él azzal a formával, amilyen rajzolatot a térképen mutat az ország. Könnyedén él, a rendszerváltás ellenére, mert mindenki úgy gondolja, hogy ez a helyzet csupán ideiglenes, s a távozás lesz a valódi megoldás. Könnyedén él, noha a munkanélküliség elég nagy, s a gazdaság elvileg rosszul áll. Könnyedén él, noha az emberek csak a külföldiekkel szívélyesek, egymással annál kevésbé. Könnyedén él, még akkor is, ha a bíróságok és az egészségügy korrumpálódtak, s a munkaadók semmibe veszik a munkavállalók jogait. Ez a könnyedség éppenséggel abból a tényből fakad, hogy, mint sok egyebet, minálunk az emberek tagadják a nehézségeket. A több identitású ország, mely folyton menekült valahova, a lehető legérdekesebb módon várja vendégeit: mindig másféle arcát mutatja. Horvátországot ma már nem leányknak látom, aki pánikszzerűen fut, hogy elszökjön a Balkánról, hanem elegáns pincérmőnek, aki beszaladt a konyhára sült tengeri süllőért, pljeskavicáért meg bécsi virsléért.

RADICS VIKTÓRIA FORDÍTÁSA

DEJAN ŠTIFANIĆ FOTÓJA